

ПЕРШОДЖЕРЕЛА З ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

ГЕРОДОТ «ІСТОРІЯ» *

Книга IV

64. Щодо їхніх звичаїв на війні, то їх установлено так: першого ворога, якого вб'є скіф він п'є його кров, а скількох інших він ще вб'є в битві, він приносить до царя їхні відтяти голови, бо коли він принесе голову, йому дозволяється щось із трофеїв, а якщо не принесе голови, це йому не дозволяється. Ось як скіф здирає шкіру з голови ворога: він надрізує шкіру навколо голови там, де на ній вуха, бере голову, трусить її, щоб відокремити від черепа, потім бере бичаче ребро і розгладжує шкіру, і коли він її так обробить, він використовує її як рушник і для вуздечки свого коня, на якому він їздить, вішає її і пишається нею. Бо той, у кого є більше таких рушників, вважається за найвідважнішого воїна. Багато хто з них із шкіри ворогів шиють собі плащі і носять їх як шкіряний одяг. Багато також із них із шкіри мертвих ворогів, здертої з правиці з нігтями, роблять собі чохла для сагайдаків. Адже людська шкіра і досить щільна, і блискуча і мабуть, від усіх інших шкір вирізняється своїм блиском і білим кольором. Багато хто здирає шкіру з усієї людини, натягає її на дерев'яну раму і возить її з собою, гарцюючи на коні.

65. Отже такі в них встановлено звичаї. А з головами, не всіх ворогів, але з найненависніших вони роблять таке. Кожен із них, відпилявши все, що нижче від бровей, очищає череп. І якщо цей скіф бідняк, він лише обтягує ззовні череп сирицевою бичачею шкірою і використовує його як чашу, а якщо він багатій, то він також іззовні обтягує шкірою, а з середини позолочує його і використовує як чашу для вина. Роблять вони так і з черепами своїх родичів, коли вони посваряться між собою і хтось із них на суді в царя візьме гору над іншим. Коли приходять гості, яких шанують господарі, то їм підносять ці черепа і кажуть, що хоча ті були їхніми родичами, але їм довелось з ними воювати і господар вийшов із війни переможцем. Така перемога вважається в них за подвиг.

66. Один раз на рік кожен правитель області, змішавши вино з водою в кратері, дає пити тим скіфам, які повбивали ворогів, а ті, що цього не зробили, не п'ють цього вина, але присоромлені сидять осторонь: бо для скіфів це найбільша ганьба. А ті, які повбивали дуже багато ворогів, тримають аж два келіхи і з обох п'ють.

67. У Скіфії є багато ворожбитів і вони ворожать із горстками лозин в такий спосіб. Вони приносять багато горсток лозин, розкладають їх на землі, розв'язують ці горстки і, поклавши кожну окремо, пророкують і, продовжуючи пророкування, знову збирають їх по одній і

* Продовження. Початок див. № 1, 3. Переклад українською мовою А. О. Білецького.

складають до купи. Такий спосіб ворожити успадковано ними від предків. А енареї, андрогіни твердять, що мистецтву ворожби їх навчила Афродіта. Вони ворожать із липовою корою. Спершу розрізують її на три смуги, а потім накручують їх на пальці, розкручують і так ворожать.

68. Коли захворіє скіфський цар, він кличе до себе трьох ворожбитів із найбільш ушлавлених і вони ворожать так, як я сказав. І після того роблять переважно такий висновок, ніби такий чи такий порушив клятву, яку виголосив біля царського вогнища, і називають когось із громадян. У скіфів існує звичай присягатися біля царського вогнища, якщо йдеться про дуже важливу присягу. І одразу хапають названого і відводять туди, де скажуть, що він порушив свою клятву і ворожба ясно показує, що він, заприсягавшись біля царського вогнища, порушив присягу і через це захворів цар. Проте він уперто заперече, що порушив присягу і категорично протестує. Отже, коли він заперече, цар запрошує інших ворожбитів у подвійному числі. І коли й вони, подивившись на свої прутики, визнають його за порушника клятви, тоді йому негайно відрубують голову, а його майно за жеребом розподіляють перші ворожбити. Проте, якщо ворожбити, що прийшли потім, виправдовують його, приходять ще інші ворожбити, і ще інші. Отже, коли більшість із них визнають його невинуватим, тоді виноситься рішення вбити тих перших ворожбитів.

69. Ось в який спосіб їх умертвляють. Наповнюють віз купою хмизу і запрягають у нього биків. Потім зв'язують ворожбитам руки за спиною, затикають їм рота і засовують їх у хмиз. Потім підпалюють хмиз і женуть биків, налякавши їх. Звичайно, багато биків згорають разом із ворожбитами, але багато врятовується, хоч і підпалені, коли згорає дишел, до якого їх запряжено. У такий описаний мною спосіб спалюють ворожбитів і з інших причин, називаючи їх лжепророками. Кого засудить на смерть цар, то і їх дітей не щадить, усіх синів убиває, але дочок залишає живими.

70. Коли скіфи складають угоди з клятвами, то роблять це в такий спосіб: наливають у великий глиняний глек вина і змішують його з кров'ю із стегнів обох, що складають угоду. Так роблять вони, злегка надрізуючи тіло вістрям або дряпаючи ножем. Потім занурюють у глек меч, стрілу, сокиру і дротик і, зробивши це, кажуть багато молитв і нарешті п'ють із глека і ті, що складають угоду, і найзнатніші з тих, що їх супроводжують.

71. Могили їхніх царів, розташовано в місцевості Геррів, в тому місці, до якого Борісфен судноплавний, пливучи від моря. Там, коли помирає їхній цар, вони викопують у землі велику чотирикутну яму і коли його підготують, беруть померлого, вкривають його тіло воском, а перед тим очищають від нутрощів його черево, наповнюють його перетертим купрієм, кмином, насінням селери, кропом, потім зашивають черево, кладуть покійника на віз і перевозять його до іншого племені. Ті, до яких привозять померлого, роблять те саме, що й царські скіфи: відрізують кінчик вуха, стрижуть на голові волосся, дряпають в різних місцях рамено, вкривають синцями лоб і ніс і проколюють стрілою ліву руку. Звідти на возі труп царя перевозять ще далі до підвладного їм племені, а ті, до яких його перед тим привозили, супроводжують його. І коли так вони об'їздять із покійником усі племена, вони прибувають у країну Геррів, яка є областю останнього підвладного їм племені і місцем поховання царів. Потім, помістивши покійника на підстилку в могильному склепі, встромляють у землю з усіх боків від покійника списи, а над ними кладуть деревини і вкривають його очеретяними матами. В просторому приміщенні склепу ховають одну з його наложниць, яку перед тим задушили, і його чашника і його куховара, його конюха, його особистого слугу, його вісника і його коней, а також певну частину його речей і так само золоті чаші (срібла та міді вони зовсім не використовують). Коли вони все це зроблять, то насипають землю і споруджують великий курган, намагаючись зробити його якомога вищим від інших.

72. Коли минає рік, вони влаштовують нове святкування ось таке. Вони вибирають найкращих слуг із тих, що залишилися (всі вони скіфи з народження, бо ті, що служать цареві, він їх сам обирає собі, а рабів він собі не купує), отже з цих слуг п'ятдесят вони задушують і до того ще п'ятдесят коней із найкращих. У них виймають шлунок, очищають його всередині, наповнюють його соломною і потім зашивають. Ставлять на дві деревини половину колеса внутрішньою стороною доверху, а іншу половину кладуть на інші дві деревини. Багато таких деревин вони встромляють у землю. Потім пропускають крізь тіло коня товсту жердину аж до шиї і підіймають коня на колеса так, щоб передні колеса підтримували плечі коней, а задні біля стегон підтримували черево. Обидві ноги звисають, не досягаючи землі. На коней нав'язують віжки та вуздечки, тягнуть наперед і прив'язують до колів.

Після того тих п'ятдесят задушених юнаків, про яких я казав, саджають кожного на коня в такий спосіб: кожному покійникові вздовж хребта встромлюють пряму жердину аж до шиї. Внизу частина цієї жердини стирчить і її вставляють у дірку в жердині, якою простромили коня. Цих вершників розміщують навколо кургану і йдуть геть.

73. Так вони ховають своїх царів, а інших скіфів, коли вони помирають, найближчі їхні родичі кладуть на вози, і перевозять їх до домів приятелів. І кожен із них приймає їх і частує всіх, хто супроводжує померлого, водночас підносячи йому всі ті страви, якими частує і живих. Отак сорок днів возять незначних людей, а вже потім їх ховають. Після похорону скіфи очищуються в такий спосіб. Спершу змазують голову якоюсь мастю, змивають її, а після того очищають і все тіло так: ставлять три жердини, нахиляючи їх одну до одної і обгортають їх товстою вовняною тканиною, закривають нею все навколо, ставлять усередину такого намету з жердин і тканини посудину, а в неї кидають розпечені камені.

74. В їхній країні добре ростуть коноплі, схожі на льон, хоч не дуже товсті і високі. Порівняно до льону ці коноплі кращі. Їх сіють, але вони і самі виростають. Із них фракійці шиють собі одяги, зовсім схожі на льняні. І той, хто не має досвіду, не зможе розрізнити, чи ці одяги з льону, чи з конопель. А той, хто ніколи в своєму житті не бачив конопляну тканину, повірить, що одяг зроблено з льону.

75. Отже насіння цих конопель беруть скіфи, потім залізають під вовняні тканини і сиплять насіння на розпечене каміння і насіння, падаючи на каміння, горить, димить і дає пару таку густу, що подібної до неї не буває в жодній еллінській паровій лазні. І скіфи, задоволені паровою лазнею, кричать радіючи. Отака в них лазня, бо вони звичайно зовсім не миють свого тіла водою. Їхні жінки змочують шерехатий камінь і на ньому розтирають кипарисову деревину, також кедрову деревину та ладан і потім цією густою рідиною змазують усе тіло та обличчя. І від цього вони по-перше приємно пахнуть, а, по-друге коли вони потім знімають шар цієї масті, їхня шкіра стає чистою і блискучою.

76. Вони всіляко уникають запозичати іноземні звичаї жодного народу і зокрема еллінські звичаї, як це доводять випадки з Анахарсієм і потім із Скілом. Анахарсій об'їздив колись більшу частину світу. Під час своїх подорожей він набрався багато мудрості, а потім повернувся до своєї країни, до Скіфії. Пропливши кораблем через Геллеспонт, він приплив до Кізіка, і побачивши, як кізікенці святкують величне свято на честь Матері богів, Анахарсій дав урочисту обітницю Матері богів, якщо він повернеться живий і здоровий на свою батьківщину, принести жертву, так само, як він бачив це в кізікенців, і що він улаштує всенічне святкування. Коли він прибув у Скіфію, він заглибився в так звану Гілею (ця країна розташована поблизу Ахіллесового шляху і вся вона заросла різноманітними деревами). Отже туди заглибився Анахарсій і почав справляти свято з усіма обрядами на честь богині, тримаючи в руках тимпан і нависивши на себе священні зображення. Коли він справляв ці обряди, його побачив один скіф і повідомив про це царя Савлія. Прибув туди і сам цар і ледве побачив Анахарсію, що

справляв там обряди, вистрілив у нього з лука і вбив його. І тепер, коли хтось спитає скіфів про Анахарсія, вони твердять, що не знають його, саме через те, що він відвідав Елладу і справляв іноземні обряди. Про те мені розповів Тіми, представник Аріапейта, що Анахарсій із боку батька був дядьком Ідантірса, скіфського царя, і сином Гнура, внука Спарганейта і сина Ліка. Якщо таке було походження Анахарсія, то його вбив його брат, бо Ідантірс був сином Савлія, а Савлій був тим, хто вбив Анахарсія.

77. Незважаючи на це, я чув також і ще інший переказ від пелопоннесців, ніби скіфський цар послав Анахарсія в Елладу, щоб він навчався і що скоро той повернувся, він розповів тому, хто його послав, що всі елліни стараються придбати всілякі знання, за винятком лакедемонців, але лише вони здатні розумно розмовляти. Але такий переказ даремно вигадали самі елліни. Справді, та людина загинула такою смертю, як я розповів вище. Отже він загинув через те, що хотів завести іноземні звичаї і через те, що спілкувався з еллінами.

78. Багато, навіть дуже багато років після того, таке саме сталося з Скілом, сином Аріапейта. Отже в Аріапейта, царя скіфів, серед інших його дітей, народився Скіл. Він народився від матері істріянки, а не від тамтешньої жінки, і його мати навчила еллінської мови та еллінської грамоти. Згодом, за деякий час Аріапейта підступно вбив Спарганейт, цар агатірсів, і Скіл одержав царську владу і разом із нею і жінку свого брата, яку звали Опоєю. Ця Опоєю була скіфянкою і від неї народився Орік, син Аріапейта. Скілові, хоч він і був царем скіфів, не подобався скіфський спосіб життя і, зокрема, порівняно з еллінськими звичаями, які він засвоїв унаслідок свого виховання, і ось що він зробив. Щоразу, коли він приводив скіфське військо до міста борісфентів (а ці борісфеніти кажуть, що вони мілетяни), отже, щоразу, коли він приходив до них, Скіл залишав своє військо в передмісті, а сам заходив у місто і наказував зачинити брами, знімав із себе скіфський одяг і надягав еллінський і в ньому походжав на агорі без почту і без списоносців і без усіх інших супутників (а брами охороняли, щоб його не побачив ніхто з скіфів у цьому одязі) і в усьому іншому він наслідував еллінський спосіб життя і приносив жертви богам за еллінськими звичаями. Він залишався в місті протягом одного місяця або й більше, а потім надягав скіфський одяг і відходив. Так він робив звичайно багато разів і навіть побудував собі палац у місті борісфентів і помістив у ньому тамтешню жінку.

79. Оскільки судилося йому спіткати нещастя, то сталося це з ним із такого приводу. Він побажав бути присвяченим у містерії Вакхічного Діоніса. Але саме на той час, коли він зібрався бути присвяченим, сталося жахливе явище. У Скіла був у місті борісфентів великий і розкішний палац із великим подвір'ям, про який я казав уже трохи вище, навколо якого були розставлені мармурові сфінкси і грифи. В цей палац бог жбурнув блискавку. Весь цей палац згорів, але, незважаючи на це, Скіл продовжував святкувати. Скіфи ганять еллінів за те, що елліни справляють вакхічні містерії і це тому, що, як вони кажуть, не можна собі уявити, ніби існує божество, яке б робило людей божевільними. Коли закінчилося присвячення Скіла в містерії Діоніса, якийсь борісфеніт потай пройшов до скіфів і сказав їм: «Отже ви скіфи смієтесь із нас за те, що ми впадаємо у вакхічну несамовитість і в нас уходить бог. Ну, а тепер бог увійшов у вашого царя і він охоплений вакхічною несамовитістю, і бог зробив його божевільним. Якщо ви мені не вірите, ідіть зі мною і я вам це покажу. За ним пішли начальники скіфів і борісфеніт потай привів їх на башту і там сховав їх. І коли там проходив Скіл із своїм почтом і скіфи побачили, як він справляє вакхічні містерії, то вважаючи це за найбільшу ганьбу, зійшовши з башти, повідомили про те, що побачили, все скіфське військо.

80. І коли після того Скіл повернувся до свого житла, скіфи призначили своїм проводирем його брата Октамасада, народженого від дочки Тіра, і підняли повстання проти Скіла. А він, довідавшись про

те, що сталося і про причину цієї події, втік до Фракії. Про це почув Октамасад і вирушив у похід із військом проти Фракії. Проте, коли він прибув на берег Істру, він зустрів там фракійське військо готове до бою, але Сіталк послав посланців до Октамасада сказати йому: «Чи є потреба битися нам одному з одним? Ти син моєї сестри і в тебе перебуває мій брат. Видай його мені, а я видам тобі твого брата, Скіла. Так і ти не наражатимешся на небезпеку із своїм військом, і я не наражатимусь на небезпеку». Це сказав йому Сіталк через свого вісника. Бо і справді один із братів Сіталка знайшов притулок в Октамасада. Октамасад прийняв цю пропозицію і видав Сіталкові свого дядька з боку матері, а сам узяв собі свого брата Скіла. Так і Сіталк узяв свого брата і пішов, а Октамасад там-таки відрубав голову Скілові. Отак обороняють свої звичай скіфи і таку кару накладають на тих, хто хоче запозичити іноземні звичаї.

81. Яке число населення Скіфії, я не спромігся вточнити, але чув різні твердження про їхнє число, одне ніби населення її дуже велике, а інше, ніби справжніх скіфів досить мало. Проте одну річ мені показали наочно. Отже проміж рік Борісфен і Гіпаній є місцевість — Еksamпай, що так називається і про яку я вже трохи вище згадував, коли сказав, що там є джерело з гіркою водою, котрого вода вливається в Гіпаній і його воду не можна пити. В тому місці стоїть казан у шестеро більший від кратера, що його присвятив Павсаній, син Клеомброта в гирлі Понту Евксіну. Хто його ще не бачив, я поясню тому, що це таке. Цей казан у Скіфії вільно вміщує шістьсот амфор і завтовшки цей скіфський казан має шість стіп. Як кажуть тубільці його було зроблено з наконечників стріл. Отже їхній цар, якого звали Аріант, захотів довідатися, скільки є скіфів і для цього наказав усім скіфам кожному принести по одному наконечнику стріли. А хто не принесе, тому він загрожував смертю. Отже, коли йому принесли дуже багато наконечників стріл, він вирішив спорудити з них постійний пам'ятник. З них він зробив цей казан і присвятив його тому Еksamпаєві. Оце я чув про населення Скіфії.

82. Нічого гідного уваги ця країна не має крім багатьох і дуже великих рік. Про те, що викликає здивування крім рік і безмежного простору її рівнин, про це я розповім: біля ріки Тіра на скелі показують слід Гераклової ноги, схожий на слід людської ноги, але він завбільшки в дві стопи. Таке там є, а тепер я повернуся до свого оповідання і викладу все спочатку.

83. На той час, коли Дарій готував похід на Скіфію і посилав повсюди вісників із наказами одним, щоб дали йому піхоту, іншим, щоб приставили кораблі, ще іншим, щоб перекинули міст через Фракійський Боспор, Артабан, син Гістаспа і брат Дарія, всіляко відраджував його в похід на скіфів і доводив йому, які вони вбогі. Але вже було неможливо вмовити його правильними порадами і Артабан перестав його вмовляти, і Дарій, коли було завершено всі приготування, вирушив із своїм військом проти скіфів.

84. Коли один із персів, Ойобаз, попросив Дарія «оскільки в цього Ойобаза було троє синів і всіх було покликано до війська, залишити йому хоча б одного, той відповів йому, що з огляду на те, що він його друг і просить розумну річ, то він залишить йому усіх троїх. Ойобаз, звичайно, дуже зрадив тому, що всі його сини врятувалися від військового походу, але Дарій дав наказ катам умертвити всіх синів Ойобаза.

85. Так було зарізано всіх його синів і залишено їх для нього. Дарій, вирушивши з Сусів і прибувши на Калхедонський Боспор, де було споруджено міст, звідти сів на корабель і поплив до так званих Кіанейських скель, що за словами еллінів колись були пловучими. Там він, сидючи в святині, дивився на Понт Евксін, який справді є гідним подиву, бо з усіх морів він є найдивнішим, його довжина одинадцять тисяч сто стадій, а ширина в найширшому місці три тисячі стадій. Гирло цього моря завширшки чотири стадії, а довжина гирла, його шия, що називається Боспором, через яку було наведено міст, біля ста

двадцяти стадій, і цей Боспор доходить до Пропонтиди. А Пропонтида має завширшки п'ятсот стадій, а завдовжки — тисячу чотириста стадій і виходить у Геллеспонт, який має завширшки сім стадій, а завдовжки чотириста. Геллеспонт з'єднується з відкритим морем, що називається Егейським.

86. Ось як можна вимірити ці моря. Судно пропливає в найдовші дні року пересічно сімдесят тисяч оргій і в ночі шістдесят тисяч. Отже від гирла Понту до Фасія (бо ця відстань є найдовшою на Понті) подорож триває дев'ять днів і вісім ночей. Це разом становить сто десять тисяч оргій, а ці оргії дорівнюють одинадцяти тисячам ста стадіям. А від Сіндіки до Теміскіри на ріці Термодонті (бо між ними є найбільша ширина Понту Евксіну) є три дні плавання і дві ночі. Це дорівнює тридцяти тисячам тридцяти оргіям, тобто трьом тисячам трьомстам стадіям.

Ось у такий спосіб я вимірив цей Понт і Боспор, і Геллеспонт, і справді вони мають такі розміри, як я навів. Цей Понт має ще озеро, що вливається в нього і воно не дуже менше від нього, називається воно Маєтідським озером і Матір'ю Понту.

87. Відвідавши Понт, Дарій повернувся до міста, будівельником якого був самосець Мандрокл. Відвідавши і Боспор, він поставив там дві стели з білого мармуру і вирізьбив на одній з них напис ассирійським письмом, а на другій — еллінським, в якому перелічувалися всі народи, підвладні йому, що він їх усіх привів із собою. Військо його було перераховано і було виявлено, що воно разом із кіннотою, за винятком залоги кораблів, становило сімсот тисяч, а кораблів там було зосереджено шістьсот. Ці стели пізніше перевезли мешканці Візантії в своє місто і використали їх для жертовника Артеміді Ортосії, крім одного каменя. Вони поставили його поблизу храму Діоніса у Візантії і він укритий ассирійським письмом. Місце на Боспорі, де Дарій побудував міст, за моїм підрахунком, було поміж Візантією і святилищем, що побудовано при гирлі Понту Евксіну.

88. Дарій був дуже задоволений цим пловучим мостом і будівельником, що його побудував. Він обдарував самосця Мандрокла багатьма цінними речами. Одну їхню частину Мандрокл присвятив у храм Гери. На ці гроші він замовив написати картину, на якій було зображено міст на Боспорі, царя Дарія на троні і військо, що перходило міст, а також було написано:

«Міст пад багатим на рибу Боспором майстерно зробивши,
Гері Мандрокл присвятив величезну споруду на пам'ять,
Сам заслуживши вінок і Самосу славу здобувши,
Дарію персів цареві великому цим догодивши».

89. Такий пам'ятник залишив той, хто побудував міст, а Дарій, нагородивши Мандрокла, перейшов до Європи, перед тим давши наказ іонійцям пливти Понтом Евксіном до ріки Істру, а коли придуть до Істру, почати будувати міст на ріці і чекати на його прибуття, бо треба сказати, що в його флоті були іонійці, еолійці та геллеспонтийці. Отже військо на судах проминуло Кіанейські скелі і попливло навпростець до Істру, зайшло у ріку, пропливло на відстань двох днів шляху від моря в напрямі до джерел і почало будувати міст на ширі ріки, від якої відгалужуються гирла Істру. А Дарій, перейшовши через Боспор пловучим мостом, пішов далі вглиб Фракії і коли прибув до джерел ріки Теару, отаборився там і пробув там три дні.

90. Теар, як кажуть місцеві мешканці, одна з найкращих річок, і завдяки її лікувальним властивостям і зокрема тому, що її вода лікує коросту в людей і в тварин. У неї тридцять вісім джерел і всі вони виліваються з однієї скелі і одні з них холодні, а інші — гарячі. Ці джерела є на однаковій відстані від міста Герайон біля Перінта і Аполлонії на Понті Евксіні, тобто на відстані двох днів шляху від кожного з цих міст. Цей Теар уливається в річку Контадесд, Контадесд — у Агріан, Агріан — у Гебр, а ця річка вливається в море поблизу міста Айн.

91. Отже, коли Дарій прибув до цієї річки і отаборився там, він дуже був задоволений властивостями цієї річки і поставив там стелу і вирізьбив на ній напис, у якому говорилося: «Джерела річки Теару дають воду найкращу і найчудовішу, ніж будь-яка інша річка, і до цих джерел прийшов із своїм військом проти скіфів муж найкращий і найчудовіший, як ніхто інший, Дарій син Гістаспа, цар Персії і всієї Азії». Отакий там він вирізьбив напис.

92. Звідти Дарій пройшов далі і прибув до іншої річки, що її називають Артиск і яка протікає країною одрісів. Отже, коли він прибув до цієї річки, він зробив ось що: він визначив одне місце і дав наказ військові, щобі кожен воїн підійшов до того місця і поклав на те визначне місце камінь. Коли його воїни виконали цей наказ, там із цього каміння створився великий кучугур, а після того він, вирушив далі в похід із своїм військом.

93. Перед тим, як прибути до Істру, він спершу підкорив гетів, які вірять у безсмертя. Отже фракійці, що живуть у Сальмідессі в області на півночі від Аполлонії і Месамбрії і називаються скірміади та ніпсаї, піддалися Дарієві без бою, але гети, які є найхоробрішими і найсправедливішими серед фракійців, не погодилися і вчинили опір, але незабаром мусили підкоритися.

94. Гети вірять у те, що вони безсмертні і це в такий спосіб: вони вважають, ніби люди в них не помирають, а той, хто гине, йде до бога Сальмоксія, а цього бога деякі з них називають Гебелейзіном. Кожні п'ять років вони неодмінно посилають вісника до Сальмоксія, того з них кому випаде жереб і просять його переказати, що їм треба. Ось як відбувається це відсилання до бога: деякі з них призначаються тримати всторч три списи, а інші беруть за руки і за ноги того, кого посилають до Сальмоксія, потім розгойдують його і підкидають високо так, щоб він упав на вістря списів. Отже, коли проколотий списками помре, вони вірять, що божество до них прихильне. Але коли він не помре, то вони обвинувачують самого цього вісника, кажучи, ніби він погана людина.

Таке обвинувачення приписують йому і замість нього посилають іншого, а доручення дають йому, коли він ще живий. Ці самі фракійці, коли блищать блискавки і гримить грім, стріляють із луків у небо і загрожують цьому богові, гадаючи, що нема іншого бога крім їхнього бога.

95. Згідно відомостям, що їх мені дали елліни, які живуть у Геллеспонту (і біля Понту), цей Сальмоксій був людиною, рабом на Самосі, навіть був рабом Піфагора — сина Мнесарха, потім став вільним і зібрав багато скарбів і, коли їх придбав, поїхав на свою батьківщину. Проте оскільки фракійці жили досить погано і були бідними розумом, цей Сальмоксій, який знав спосіб життя іонійців, і знав звичаї кращі від звичаїв фракійців, бо жив з еллінами і навіть найкращим із мудреців еллінів (із Піфагором), побудував приміщення для чоловіків, де приймав кращих громадян, частував їх і повчав їх, що ні він сам, ні його співтрапезники, ні ті, що мають від них народитися, не помруть, але перейдуть до такої країни, де житимуть вічно і матимуть усі блага. Коли він це робив, про що я розповів, і так розмовляв із ними, тим часом він спорудив собі підземне житло. Скоро воно було готове, він зник там від фракійців і зійшов у своє підземне житло і жив у ньому три роки. Фракійці розшукували його і оплакували, вважаючи його за мертвого. Проте на четвертий рік він з'явився серед фракійців і тоді вони повірили всьому тому, про що розповідав Сальмоксій. Так кажуть про цю справу.

96. Як на мене щодо того підземного житла, я цьому не дуже вірю, але, і не вважаю цього цілком неймовірним, мені здається, що цей Сальмоксій жив за багато років до Піфагора. Отже чи справді була така людина, як Сальмоксій, чи це просто якимсь тубільне божество в гетів, про це не суджу. Отакі ці гети з їхніми звичаями, а коли вони підкорилися персам, то приєдналися до їхнього війська.

97. Коли прибув Дарій до Істру і разом із ним піше військо і все воно перейшло на той бік Істру, Дарій дав наказ іонійцям знищити пловучий міст і йти за ним усередину країни, а також і війську з кораблів. Проте коли вже були готові знищити міст і виконати його накази, Кой, син Ерксанра, який був стратегом мітіленців, спершу спитав Дарія, чи той дозволить йому висловити свою думку, як він хотів, а потім сказав Дарієві: «Царю мій! Оскільки ти маєш намір вирушити в похід на країну, де не знайдеш ні посівів, ні залюдненого міста, через це залиш оцей міст, як він є, і накажи тим, які його побудували, охороняти його. І якщо ми знайдемо скіфів і виконаємо те, що задумали (тоді ми матимемо можливість повернутися), коли ж ми не спроможемося їх знайти, то ми, принаймні, зможемо повернутися, не наражаючися на небезпеку. Бо я тепер не боюся, що скіфи нас переможуть у битві, але боюся, що ми не зможемо їх знайти і, блукаючи тут по всім усюдам, з нами може трапитися щось прикре. Хтось міг би сказати, ніби я кажу це заради своєї користі, щоб залишитися тут. Проте я, царю мій, висловлю перед тобою таку мою думку, вважаючи, що це буде корисним для тебе, а, проте, я в усякому разі піду за тобою і не погоджуся з тим, щоб ти мене залишив тут». Дарієві дуже сподобалася така думка і він відповів йому: «Дорогий лесбосцю! Коли я щасливо повернуся до свого палацу, прийди неодмінно до мене, щоб я винагородив тебе, як слід, за твою добру пораду».

98. Так він сказав і зав'язав на ремені шістдесят вузелків і потім покликав на нараду тиранів іонійських міст і так промовив: «Іонійці! Мое рішення, що я його попередньо висловив щодо моста, я скасовую, а ви візьміть тепер цей ремінь і ось що робіть із ним: щойно ви побачите, як я вирушу в похід проти скіфів, починайте щодня розв'язувати по одному вузелку. І коли я за цей час не повернувся і закінчаться дні, занотовані вузелками, тоді пливіть собі назад до вашої вітчизни. Але до того останнього дня, оскільки я змінив своє рішення, стережіть міст, прикладаючи всі зусилля щоб він був не пошкоджений. Зробіть так, як я вам сказав і я буду вам вдячний». Це сказав Дарій і поквапився дати розпорядження для дальшого походу.

99. Фракія перед Скіфською землею розташована на морі. Ця земля утворює затоку, а Скіфія за нею і Істр уливається в ній (у море), і його гирло обернено до південно-східного вітру. Тепер, починаючи від Істру, я опишу, скіфську країну щодо її розміру, як вона тягнеться вздовж моря. Від Істру це є власне первісна Скіфія, розташована в напрямі до півдня і південного вітру аж до міста, яке називається Керкінітда.

Звідки і далі країну, що тягнеться вздовж моря і яка є гірською і заходить у Понт, залюднює плем'я таврів до півострова, що називається Скалистим. Цей півострів заходить у море в напрямі до східного вітру. Справді, Скіфія обмежується з двох боків морем, морем із південного боку і морем із східного боку, точно так, як і Аттика. Місце, що його посідають таври в Скіфії, схоже на те місце, яке посідало б на мисі Суніон, від дему Торіку до дему Анафлістів, якість інше плем'я, а не афіняни. Проте Суніон простягається в море далі. Те, що я кажу тут, має значення, коли можна порівнювати мале з великим. Отака країна ця Тавріка. Проте тому, кому не доводилося пропливати вздовж берегів Аттики, я це поясню в інший спосіб. Це було б так, як би в Япігії інше плем'я, а не япіги залюднювали окремо від них той край Япігії, що заходить у море від гавані Брентесія і до Таранта. Я навів ці два приклади, але можна навести ще й інші, як приклади країн, схожих на Аттику.

100. Отже від Тавріки на північ від таврів і на схід аж до моря живуть уже скіфи і ще в краях на сході від Кіммерійського Боспору і від Маєтідського озера до ріки Танаїду, що вливається саме в це озеро. Отже від Істру і далі на північ у глиб материка Скіфія обмежена спершу народом агатірсів, далі — народом неврів і після нього — андрофагів і, нарешті, — меланхлайнів.

101. Отже Скіфія, має чотирикутну форму і дві її сторони, що скеровані до моря, одна, яка від узбережжя заходить у глиб материка та інша, яка тягнеться вздовж моря, за розміром є однакою. Від Істру до ріки Борісфену десять днів шляху і ще десять від Борісфену до озера Маєтїди. А сторона Скіфії від моря в середину країни до меланхлайнів, що живуть на півночі від Скіфії, становить двадцять днів шляху. Одноденний шлях за моїм підрахунком дорівнює двумстам стадіям. На основі цього підрахунку сторони Скіфії поперечні становлять чотири тисячі стадій, а повздовжні, що йдуть у середину країни, мають також стільки стадій.

102. Скіфи порадилися між собою і вирішили, що вони самі не спроможні помірятися силами і прогнати Дарія, і послали вісників до сусідніх народів. І царі цих народів уже збиралися і радилися між собою, розуміючи, що проти них виступило велике військо. Це були царі таврів і агатірсів, і неврів, і андрофагів, і меланхлайнів, і гелонів, і будінів, і савроматів.

103. Із них у таврів такі звичаї. Вони приносять у жертву Діві тих, хто зазнав катастрофи на морі, і всіх еллінів, яких вони беруть у полон, убивають їх у такий спосіб. Почавши жертвоприношення, вони б'ють призначеного в жертву дубиною по голові. Кажуть, що тіло вони скидають із скелі (бо на скелі побудовано в них святилище), а голову вони насаджують на кіл. Інші кажуть, що так вони роблять із головою, але тіло не скидають із скелі, а ховають. Божество, якому вони приносять жертви, самі таври називають Іфігенією, дочкою Агамемнона. Із узятими у полон на війні вони поводяться так. Кожний, відрубавши ворогові голову, приносить її додому, потім настромивши її на велику жердину, виставляє її над своїм будинком якнайвище на даху, щоб вона там стирчала і найчастіше ставить її над димарем. Вони кажуть, що ці голови, що височать над дахом, є охоронцями всього дому. Вони живуть грабунками і військово.

104. Агатирси є найлагіднішими людьми, вони носять на собі багато золотих прикрас, вони спільно злягаються з жінками, щоб бути між собою братами та родичами і не мати ні заздрощів, ні ненависті. Що ж до всього іншого, то вони схожі на фракійців.

105. Неври мають звичаї такі самі, як скіфи. А за одне покоління до походу Дарія вони змушені були покинути свою країну через навалу змії. Бо в їхній землі з'явилося багато змії, більшість яких напала на них із північної пустелі. Під їхнім натиском вони, покинувши свою країну, оселилися разом із будінами. Цих людей підозрівають у тому, що вони чаклуни. Бо скіфи і елліни, що живуть у Скіфії, кажуть, ніби один раз на рік кожний із неврів стає вовком на деякий час, а потім повертається і знову стає людиною. Менше вони цим оповіданням не переконали, але вони на цьому наполягають і ще підтверджують клятвою.

106. Андрофаги серед усіх людей мають найдикіші звичаї, в них нема ні прав, ні законів. Вони кочовники, одягаються, як і скіфи, але мова в них своя.

107. Щодо будінів, то це велике і численне плем'я і всі вони мають зовсім блакитні очі і руде волосся. В їхній країні побудовано дерев'яне місто, що називається Гелон. Кожна частина його мурів має завдовжки тридцять стадій, а мур високий і дерев'яний. І житла в них дерев'яні, а також і святилища. Є там святилища еллінських богів, обладнані по-еллінському, із статуями і жертвниками і з внутрішніми дерев'яними храмами. У кожні три роки вони святкують діонісії і вакхічно божеволіють. А гелони — це первісно елліни, що виселилися з емпоріїв і оселилися з будінами. Вони користуються то скіфською, то еллінською мовами. А будіни користуються не тією мовою, що гелони, і спосіб життя в них інший, бо будіни тубільці кочовники і лише вони в тій країні харчуються кедровими горішками. Гелони обробляють землю і споживають збіжжя і є в них сади і вони не схожі на будінів ні зовнішністю, ні кольором шкіри та волосся. Елліни називають також

будинів гелонами, але це неправильно. Їхня країна вся вкрита різноманітним лісом, а в найбільшій гущавині лісу є велике і повноводне озеро, а також болото і навколо нього очерет. У тому озері ловлять видра та бобрів і ще інших звірів із квадратними мордами. З їхніх шкур шикують собі зимовий одяг, а їхні ядєрця корисні для лікування маткових хвороб.

110. Про савроматів розповідають таке. Коли елліни билися з амазонками (амазонок скіфи називають ойорпата, а ця назва означає грецькою мовою чоловіковбивці: бо ойор — це їхню мовою чоловік, а пата — вбивати), тоді, кажуть, елліни, після перемоги на Термодонті, відпливли на своїх кораблях із усіма полонянками, яких вони захопили, але на морі амазонки, напавши на чоловіків, зарізали їх. Проте амазонки не вміли поводитися з кораблями, не знали як користатися ні кермом, ні вітрилами, ні веслами. Коли вони зарізали чоловіків, вони віддалися на волю хвиль і вітру. І так вони прибули на Маєтідське озеро до Кременів. А Кремени розташовані на землі вільних скіфів. Там амазонки, зійшовши з кораблів, пішли далі в глиб країни. Спершу, знайшовши там стайню коней, вони захопили їх і почали на конях грабувати скіфські господарства.

111. Скіфи не могли зрозуміти, що це таке: вони не знали ні їхньої мови, не бачили такого одягу, не знали, що це за плем'я. Вони були здивовані, звідки ті прибули і спочатку вважали їх за чоловіків у юному віці, і почали з ними битися. Після битви, підбравши трупи, вони довідалися, що то були жінки. Порадившись, вони вирішили більше не в якій спосіб не вбивати їх, але послати до них своїх юнаків у такому числі, скільки було там жінок. Вони наказали їм отаборитися поблизу них і робити все те, що ті роблять. Так вирішили скіфи, бажаючи мати дітей від амазонок.

112. Пішли туди юнаки і робили, як їм було доручено. Отже, коли амазонки зрозуміли, що юнаки прийшли не для того, щоб їм шкодити, вони перестали звертати на них увагу. Так із дня на день один табір наближувався до іншого табору. Юнаки, як і амазонки, не мали з собою нічого крім зброї та своїх коней. І вони жили так само, як і ті, їздили на полювання і робили наскоки.

113. Амазонки в середині дня звичайно робили ось що. Вони розходилися по одній по дві, окремо одна від одної для природних потреб. Побачивши це, і скіфи робили так само. Якось, коли одна з них відійшла від інших, юнак зовсім наблизився до неї і амазонка не відштовхнула його, але дозволила йому з'єднатися з нею. Вони не могли розмовляти один із одним (не могли порозумітися словами), але амазонка вказала йому рукою прийти наступного дня на це саме місце і привести з собою ще іншого, щоб їх було двоє і що вона приведе з собою ще іншу. Юнак, повернувшись, розповів про все це своїм товаришам. Наступного дня, на те місце прийшов він і привів із собою іншого. Там він знайшов амазонку, що чекала на нього разом із іншою. І всі інші юнаки, коли довідалися про це, почали зустрічатися із іншими амазонками.

114. Потім вони об'єднали обидва табори і почали жити разом і кожен із них мав за свою жінку, ту, з якою він уперше з'єднався. Що ж до мови, то чоловіки не спромоглися вивчити мову жінок, але жінки швидко засвоїли мову своїх чоловіків. Коли стало можливим взаєморозуміння між ними, чоловіки сказали амазонкам: «У нас є батьки, є в нас і своє майно. Отже досить нам цього життя. Нумо повернемося і житимемо з усіма іншими. Ми візьмемо вас із собою, як наших дружин, а не якихось там інших». Але амазонки ось що відповіли на це: «Ми не можемо жити з вашими жінками, бо в нас і в них різні звичаї. Адже ми стріляємо з луків і кидаємо дротики, їзимо верхи, не знаємо жіночих робіт. А ваші жінки нічого того не вміють робити, про що ми сказали, але живуть там на возах і займаються жіночими справами і на полювання не ходять і взагалі не ходять нікуди. Отже ми не зможемо з ними затоваришувати. А якщо ви хочете мати нас своїми дружинами

і бути чесними людьми, ідіть до ваших батьків і візьміть належну вам частину майна і тоді будемо жити з вами окремо від них».

115. Юнаки послухалися їх і так зробили. Але коли вони взяли свою частину майна і повернулися до амазонок, жінки сказали їм: «Ми занепокоєні і нас охоплює страх, якщо ми житимемо в цій країні, поперше тому, що ми спричинилися до того, що ваші батьки втратили вас, а подруге, тому, що ми завдали стільки шкоди вашій країні. Якщо ви вважаєте нас достойними бути вашими жінками, хай ми всі зробимо таке: від'їдемо з цієї країни, перейдемо за ріку Танаїд і там оселимося».

116. Юнаки і на це погодилися. Вони перейшли ріку Танаїд і пройшли на відстань трьох днів шляху від Танаїду на схід і три дні шляху на північ від Маєтідського озера. Коли вони прибули в край, де вони й тепер мешкають, там і оселилися. І відтоді і дотепер жінки савроматів живуть, як і за давніх часів, тобто і на полювання їздять увесь час верхи і разом із своїми чоловіками і без них, і на війну ходять, і одягаються так, як чоловіки.

117. Савромати розмовляють скіфською мовою, але розмовляють нею з давніх часів погано, бо амазонки не навчилися їй, як слід. Що ж до шлюбів, то ось у них так встановлено: жодна дівчина не виходить заміж, поки вона не вб'є якогось ворога. Буває так, що деякі з них помирають не одружені, якщо їм не довелося виконати це за звичаєм.

118. Отже скіфські посланці прибули до царів тих народів, яких я перслічив. Була там у них нарада і посланці докладно розповіли про стан речей і сказали їм, що перси, підкоривши собі весь інший материк, перекинули міст через Боспорську протоку, перейшли тепер на наш материк, поневолили фракійців і тепер прокладають міст через ріку Істр, бо хочуть і увесь цей край підкорити собі. «Отже вам,— вони продовжували,— аж ніяк не слід бути осторонь і дивитися на те, як ми гинемо, але будучи одностумцями з нами, вчинимо опір загарбникові. Чи ви не зробите так? Тоді ми під натиском ворогів або покинемо нашу країну, або підемо на поступки ворогам. Що буде з нами, якщо ви не схочете допомогти нам? Адже вам від цього не буде краще, бо Перс виступив у похід не лише проти нас, але і проти вас. Перемігши нас, він не забариться піти й проти вас. Ми можемо навести вам важливий доказ того, про що ми вам кажемо, а саме: коли б Перс пішов походом лише на нас, щоб помститися за те, що ми його колись поневолили, тоді він залишив би всіх інших у спокої і воював би лише проти нашої країни і тоді всі на світі бачили б, що він виступив проти скіфів, а не проти інших народів. Проте тепер ледве він прийшов на наш материк, він поневолює всі народи, які зустрічає на своєму шляху. Знайте, що він уже підкорив й інших фракійців і наших сусідів гетів».

119. Таке сповістили скіфи, а царі, які прибули до них із своїх країн, почали радитися і тоді їхні думки розділилися. Гелон, Будін і Савромат мали спільну думку і обіцяли допомогти скіфам. Проте Агатірс, Невр, Андрофак і царі меланхлайнів і таврів дали скіфам таку відповідь: «Коли б це не ви перші образили персів і не ви перші почали війну проти них, ми сказали б, що справедливі ваші слова і те, що ви хочете тепер від нас, і ми охоче послухалися б вас і зробили б так, як і ви. Проте тепер, коли ви вчинили напад на їхню країну без нас і поневолили персів, на скільки років завгодно богові, і вони, бо їх підняв проти вас той самий бог, відплачують вам рівною мірою. Проте ми ні тоді не нападали на цих людей, ні тепер не хочемо завдавати їм шкоди. Але, коли вони виступлять проти нашої країни і перші розпочнуть ворожі дії, тоді і ми виступимо, щоб їх відкинути. Доки ми не будемо певні цього, ми залишатимемося спокійні, бо ми гадаємо, що перси не прийшли сюди, щоб напасти на нас, але на тих, які винуваті в кривді, що була їм вчинена».

120. Коли скіфи почули відповідь, яку їм було дано, вони вирішили не давати одразу відкритого бою, оскільки ті племена не хотіли бути їхніми союзниками, але вирішили розділитися на дві частини і, по-

ступово відступаючи і відбиваючи ворогів, засипати криниці і джерела, що виявляться на їхньому шляху, а також підпалити всю траву. До однієї частини, на чолі якої був цар Скопасій, приєднуються савромати. Отже вони, якщо проти них підуть перси, відступатимуть і поволі попрямують до ріки Танаїда вздовж Маєтідського озера, а коли перси почнуть відступати, нападуть на них і переслідуватимуть їх. Це була одна частина царського війська, для якої було визначено такий шлях, як я сказав. Дві інші частини, одна велика, яку очолював Ідантірс, і третя, на чолі якої був Таксакій, з'єднуються і до них ще приєднуються гелони та будіни. Вони ітимуть попереду персів на відстані одного дня шляху, так само відходячи поволі та відступаючи, виконуючи те, що їм було доручено. По-перше, вони мусять зайти в країни, народи яких не вступили в союз із ними, щоб і їх затягнути у війну проти персів (а якщо вони не підуть воювати добровільно проти персів, то силоміць змусити їх до цього). Потім вони мають повернутися в свою країну і коли вважатимуть це за доцільне, нападуть на персів.

121. Такі рішення прийняли скіфи і пішли на зустріч Дарієвому військові, спершу виславши кращу частину своєї кінноти на розвідку. Проте всі їхні вози, на яких жили їхні діти та жінки, і всю їхню худобу крім тих тварин, що були їм потрібні для харчування, вони собі залишили, а все інше вони послали попереду разом із возами, давши наказ їм рухатися весь час на північ.

122. Отже їхній обоз вирушив раніше і посувався на північ, а скіфські розвідники знайшли персів за три дні шляху від ріки Істру. Вони їх знайшли і поставили свій табір на відстані одного дня шляху від них, знищивши все, що росло на землі. Перси, щойно побачивши скіфську кінноту, почали крок за кроком переслідувати її, а вона постійно відступала. А згодом (бо вони напали на слід однієї з двох частин скіфського війська) перси пішли за ними на схід просто до ріки Танаїду. Скіфи перейшли через ріку Танаїд, а за ними перейшли через неї і перси, переслідуючи їх, поки не перетяли з кінця в кінець країну савроматів і прийшли в країну будінів.

123. Скільки часу йшли перси країною скіфів і савроматів, але не змогли завдати їй ніякої шкоди, бо вся вона була зовсім пустинною. Однак, коли вони вдерлися до країни будінів, вони знайшли там дерев'яне місто, з якого будіни повтікали і зовсім залишили його напризволяще, а перси спалили його. І коли вони це зробили, вони пішли далі по слідах ворогів, поки не пройшли через усю цю країну і прибули в пустелю. Ця пустеля зовсім не заселена людьми, і тягнеться вона на відстань семи днів шляху над країною будінів. За пустелею живуть тіссагети, а з їхньої країни витікають чотири великих ріки, які перетинають землю маєтів і вливаються в озеро, що називається Маєтідом. А їхні назви такі: Лік, Оар, Танаїд і Сіргій.

124. Коли Дарій прибув до пустині, він припинив похід і отаборив своє військо на ріці Оар. Після того він почав будувати вісім великих укріплень, на відстані одне від одного до шестидесяти стадій. Їхні руїни існували ще за моїх років. Поки він займався цією роботою, скіфи, яких він переслідував, повернули назад від північних країв і прибули до Скіфії. Оскільки скіфів зовсім не було видно і вони не виявляли ніяких ознак життя, Дарій перестав будувати укріплення, залишив їх недобудованими, а сам перемінив шлях і пішов на захід, гадаючи, що перед ним були всі скіфи і що вони тікають на захід.

125. Швидко просуваючись із військом, скоро Дарій прибув до Скіфії, він натрапив там на обидві об'єднані частини скіфського війська, і почав їх переслідувати, а вони уникали зустрічі з ним, тримаючись від нього на відстані одного дня шляху. А скіфи оскільки Дарій не переставав їх переслідувати, згідно прийнятим рішенням, відступили до країни тих, хто відмовився бути з ними в союзі, і спершу до країни меланхлайнів і збентежили їх. Ідучи далі скіфи заманили персів до країни андрофагів і, розбурхавши і їх, прийшли до неврів і стур-

бувавши їх, скіфи, відступаючи, підійшли до країни агатірсів. Проте агатірси, побачивши, як їхні сусіди тікають у безладді перед скіфами, ще перед тим, як скіфи вдерлися до їхньої країни, послали вісника і заборонили їм уступати в їхню країну і попередили їх, коли скіфи спробують удертися, то нашттовхнуть на насамперед на їхній опір. Таке попередження послали їм агатірси і поспішили до своїх кордонів, вирішивши відбити напад загарбників. А меланхлайни, і андрофаги, і неври, шойно вдерлися до їхньої країни перси і з скіфами, навіть не спробували відбити їх, але забувши про свої загрози, повтікали в безладді на північ із своїх країв, у пустелю. Скіфи не наважилися увійти в країну агатірсів з огляду на те, що їм це було заборонено, але, відходячи з країни неврів, завели персів до своєї країни.

126. Оскільки ці переслідування і втечі тривали так довго, не припиняючись, Дарій послав вершника до скіфського царя Ідантірса і оголосив йому: «Дивна людино! Чому ти все тікаєш, коли ти міг би зробити вибір між двома можливостями? Якщо ти вважаєш себе спроможним учинити опір моїм силам, тоді зупинися і вступи в бій. Що ти весь час бігаєш туди й сюди? Якщо ти визнаєш себе неспроможним, тоді перестань тікати, принеси дари твоєму владареві — землю і воду — і тоді ми почнемо переговори».

127. На цю пропозицію таку відповідь дав Ідантірс, цар скіфів: «О Персе! Отакі в нас справи: я до цього часу нікого не лякався і не тікав ні від кого, ні в минулому і ні тепер від тебе. І те, що я тепер робив, не відрізняється від того, що я звичайно роблю в мирний час. А з якої причини я не вступаю в бій із тобою, і це я тобі поясню. Ми не маємо ні міст, ні оброблених полів і не боїмося, що хтось може їх захопити або знищити, і не квапимося вступити в бій за них із вами. Однак якщо ви наполягаєте на тому, щоб це сталося якнайшвидше, гаразд, тоді ось що: в нас є могили наших предків. Нумо, знайдіть їх і спробуйте завдати їм шкоди. Тоді ви побачите, чи будемо ми з вами воювати заради наших могил, чи ні. Проте перед тим, якщо ми не вважатимемо і не вирішемо, ми не битимемося з тобою. Що ж до битви, то я скажу тобі таке, що моїми владарями я вважаю лише Зевса, мого предка, та Гестію, владичицю скіфів. А тобі я пошлю дари замість землі та води, такі, яких ти є гідним, а щодо іншого, про що ти сказав, ніби ти мій владар, я кажу тобі, що ти це спокутуєш». (Така була промова скіфів).

128. Отже з такою відповіддю повернувся до Дарія вісник. А царі скіфів, ледве почули слово неволя, страшенно розлютились. Отже ту частину війська, якій вони призначили з'єднатися з савроматами і яку очолював Скопасій, вони послали до іонійців, що охороняли міст на Істрі і доручили йому почати переговори з ними, а іншим, які вирішили вже не змушувати персів пересуватися туди й сюди, наказали нападати на персів, коли ті сідали, щоб поїсти. Скіфи підстерігали воїнів Дарія щоразу, коли ті починали їсти, і так виконували свій намір. Скіфська кіннота постійно змушувала тікати кінноту ворогів, а перські вершники, тікаючи, натрапляли на піхоту, і піхота приходила їм на допомогу. Але коли скіфи, відбиваючи кінноту, нашттовхувалися на піхоту, вони відступали, побоюючись піхотинців. Навіть і в ночі скіфи робили такі наскоки.